

Plenární zasedání ÚV KSČ v červenci 1973 vytyčilo vysokým školám významné úkoly. Na základě analýzy současných požadavků socialistické společnosti orientovalo vysoké školy na to, aby se staly oporou socialismu, tzn. aby plnily funkci nejen výchovně vzdělávacích institucí, ale aby se zároveň staly ideologickými, politicko-kulturními centry.

Tento požadavek je podmíněn objektivními potřebami rozvinuté socialistické společnosti. V současné době potřebuje naše společnost všestranně vzdělané odborníky, kteří dovedou ve své profesionální činnosti tvořivě aplikovat teoretické poznatky. Potřebuje odborníky, kteří ovládají marxisticko-leninskou teorii a metodologii, dovedou ji použít v praxi a jsou s to analyzovat a kriticky hodnotit praktické poznatky. Jde tedy v podstatě o to, aby vysoké školy cílevědomě orientovaly veškerou pozornost na zkvalitnění politickovýchovné funkce, aby prohloubily v duchu marxisticko-leninské ideologie komunistickou výchovu studentů.¹

Komunistická výchova na vysokých školách je složitým procesem směřujícím k tomu, aby studenti plně pochopili podstatu a cíle politiky komunistické strany, aby se u nich formovaly a vypěstovaly základní schopnosti pro praktickou politickou a veřejnou činnost, aby na základě těchto schopností dovedli organizovat, řídit a vést a aby všechny své znalosti i schopnosti dávali ve prospěch socialistické společnosti.

Při formování odborně politické vyspělosti vysokoškolských studentů, jejich morálního profilu a společenské angažovanosti je možno navazovat na řadu příznivých okolností a předpokladů spočívajících ve vývoji a změnách sociálního prostředí, v němž se biologicky a psychologicky formují jejich osobnosti.

V mentálním vývoji vysokoškolských studentů můžeme pozorovat, že emoční složka je výrazněji korigována složkou rozumovou. Postupně se u nich dokončuje vývoj mechaniky rozumových operací, místo lability pozornosti nastupuje její zvýšená koncentrace. Rozvíjí se zároveň bohatá asociační činnost. V jejich jednání i myšlení ubývá živelnosti a impulzivnosti, dochází k promyšlenějšímu hledání cílů a prostředků k jejich dosažení. To vše souvisí s tím, že proces autoreflexe dosahuje u vysokoškolské mládeže neustále vyšší úrovně, že se mění zájmová orientace studentů, že je věnována zvýšená pozornost problémům smyslu života a otázkám existenciálního charakteru. Na rozdíl od ostatní mládeže jsou vysokoškoláci světonázorově vyhraněnější a teoreticky lépe disponováni k tomu, aby se dovedli orientovat v aktuálních problémech společenského vývoje.

Velmi markantně se u vysokoškolských studentů projevuje touha po samostatnosti a originalitě v myšlení a jednání; výrazem toho je zdravá ctižádostivost a sebevědomí, snaha nějakým způsobem na sebe upozornit, osvědčit se v aktivní činnosti, vyniknout. S uplatňováním nároků na samostatný názor bývají v některých případech spojeny tendence k autoritářství, naproti tomu vnucování jiných autorit je přijímáno negativně. „Probouzející se mysl je antidogmatická, ale její sebedůvěra je tak velká, že se pokládá za neomylnou se zvláštním antidogmatismem.“²

Bylo by jistě vážnou chybou, kdyby se tyto sociálně psychologické zvláštnosti vysokoškolské mládeže nedocenily, nebo naopak přecenily. Vysokoškolská mládež je součástí širších celků mládeže, která je důležitým prvkem v sociální struktuře socialistické společnosti. Není to proto nějaká

¹ Z vystoupení s. Fojtíka v Houštce. Vysoká škola, roč. XXII, č. 4, s. 147.

² Příhoda. V.: Ontogeneze lidské psychiky. Praha. SNP 1963.

výlučná skupina nebo „elita“ ohraničená okruhem svých vlastních zájmů, jak si to u nás představovali pravicoví oportunisté v roce 1968. Přes veškerou důležitost sociálně psychologických znaků, které jsou vlastní vysokoškolským studentům, jsou rozhodující a určující třídní charakteristiky. Červencové plénum v roce 1973 právě v této souvislosti zdůraznilo, že je důležité, aby si naše mládež jako celek uvědomila své místo v zápase za další vítězství socialismu. Vážila si všech jeho vymožeností a svou aktivitou a iniciativou naplňovala revoluční odkaz svých otců a matek.

Zvlášť palčivým problémem, který má vliv na postoje a hodnotovou orientaci vysokoškolské mládeže, je konflikt mezi životními ambicemi a limitujícím vlivem sociálního prostředí. Soudruh Fojtík ve svém vystoupení k stranicím a akademickým funkcionářům v Houštce ukázal, že vysokoškolský student nemůže být jen pasivním objektem, nýbrž že musí být aktivním článkem výchovy a výuky, jejich subjektem.³ Nebude nadále možné, aby studenti pasivně přejímali sumu znalostí a přitom se u nich nerozvíjela metoda kritické analýzy, schopnost pracovat samostatně a tvůrčím způsobem. Pokud se tento požadavek plně neuplatňuje ve studijní práci vysokoškoláků, nelze to klást jednoznačně za vinu mladým lidem, ale do určité míry i zformalizovaným sociálním vztahům na vysokých školách, reglementujícímu vlivu některých školských orgánů a institucí.

Zvlášť důležitou otázkou, která je často i předmětem sociologického výzkumu, je oblast názorů vysokoškoláků na aktuální problémy společenského vývoje, především názory na zákonitosti vývoje socialismu a jeho soužití s kapitalismem. Protože v roce 1972 byl proveden sociologický výzkum těchto otázek, bude možno při realizaci dalších výzkumů srovnávat výsledky a stanovit dynamiku vývoje politického přesvědčení a uvědomění vysokoškolské mládeže.⁴ Již dnes můžeme říci, že v současné době dochází k posunu v názorech vysokoškoláků na aktuální politické otázky v po-

zitivním směru. Je možno předpokládat, že tento posun v důsledku změn v obsahu výuky a kvalitnější přípravy učitelů bude markantnější především u studentů z nižších ročníků. Ostatní indikační znaky (typ vysoké školy, sociální prostředí rodiny apod.) nebudou mít zřejmě tak výrazný vliv na verbálně projevované postoje vysokoškoláků.

Z poznatků, které máme k dispozici, vyplývá, že v současné době je rozhodující většina vysokoškolské mládeže bytostně spjatá s hodnotami socialismu. Zvlášť vysoko je oceňována sociální spravedlnost našeho společenského zřízení a výhody sociálního zabezpečení občanů. Rovněž tak je příznivě posuzován bezkrizový vývoj a reálná možnost uplatňovat osobní zájmy a potřeby, možnost dosažení sociálních jistot a životních perspektiv. Vysokoškoláci výrazně uznávají význam mírové politiky ČSSR a socialistických zemí. Odsuzují válečnou politiku imperialistických velmocí a příkré sociální nerovnosti soudobého kapitalismu.

Část studentů má v politickém vědomí zmatek, který se navenek projevuje v nevyhraněnosti a v jednostranném hodnocení politických událostí a jevů. Někteří studenti mají iluze o soudobém kapitalismu. Takovéto názory — zejména u mladých lidí — jsou nejčastěji důsledkem malé životní zkušenosti, romantismu a neschopnosti uplatnit třídní přístup a třídní hodnocení. Největší nejasnosti se u některých vysokoškoláků projevují v souvislosti se složitějšími problémy dnešního třídně rozděleného světa. Mezi takové problémy patří zejména chápání třídní podstaty mírového soužití, dále třídní podstata politických systémů a funkce státu. Jisté nejasnosti se projevily i u otázek proletářského a socialistického internacionalismu.

Uvedené názory jsou do značné míry determinovány i historickým postavením mládeže. Především nutno vzít v úvahu, že vstupuje do skutečnosti, kterou sama nevytvořila. Nemá přímé zážitky z těžkostí, problémů a peripetií složitého vývoje v minulosti. Navíc vysokoškolská mládež na

³ Viz cit. *Z vystoupení s. Fojtíka v Houštce*. Vysoká škola, roč. XXII, č. 4, s. 155.

⁴ Autor této stati čerpá poznatky ze sociologických výzkumů, které byly uskutečněny na vysokých školách v 1970—1973, nejvíce však z celostátního repre-

zentativního sociologického výzkumu, který byl realizován v roce 1972 oddělením vysokých škol ÚV SSM. Výzkum byl zaměřen k otázkám ideové politické výchovy vysokoškolských studentů. Výsledky jsou obsaženy v závěrečné zprávě o výzkumu.

rozdíl od ostatní mládeže při své studijní činnosti soustavně pracuje s pojmy a o skutečnosti uvažuje na poměrně vysoké úrovni zobecnění.

Názory vysokoškolských studentů jsou do značné míry poznamenány nerovnoměrným vývojem mezi jejich rozumovými schopnostmi a praktickými životními zkušenostmi. Absence těchto zkušeností vyvolává na jedné straně sklony studentů k nadměrnému teoretizování, k jednostranným generalizacím a k abstraktním pojetím, na druhé straně znamená ztrátu objektivních kritérií pro posuzování společenských událostí a jevů. Malá životní zkušenost bývá rovněž zdrojem nečekaných zvratů v názorech i v jednání části vysokoškolské mládeže. Je nutné, aby v rámci komunistické výchovy byli vysokoškoláci ještě důsledněji zapojováni do praktické činnosti a do řešení vědeckovýzkumných úkolů. „Nebezpečí odtrženosti od života a praxe je zvláště velké u vysokoškolských studentů. Zůstává-li student mimo společenské dění, neúčastní-li se jakýmkoli způsobem řešení problémů socialistické výstavby, stává se z něho nezúčastněný pozorovatel, mající ke společenskému dění odstup. Vzniká pak u něho dojem, že má nad během událostí jakýsi „nadhled“, umožňující mu zaujímat k nim „objektivně“ kritický vztah. Dosažené úspěchy považuje pouze za samozřejmost. Takovýto postoj škodí samotné mladé generaci. Mládež nelze vychovávat ve „skleníkovém“ prostředí, ale v co nejtěsnějším spojení se životem.“⁵

Touto cestou bude možné paralyzovat uvedené jednostrannosti v postojích vysokoškolského studentstva a dosáhnout správného pochopení odbornosti a političnosti. Určitá část vysokoškoláků je dosud domnívá, že splní dobře svou povinnost, jestliže se stanou dobrými odborníky, kteří jsou zapálení pro vědecké úkoly. Zanedbávají a podceňují požadavek političnosti ve vlastní odborné práci. Někdy jej chápou příliš zjednodušeně jako pouhý doplněk odborné, profesionální činnosti, projevující se například členstvím v některých organizacích, účastí na schůzích apod.

Úkoly, které vytyčil ÚV KSČ na svém zasedání v červenci 1973 pro oblast školské

politiky, se vyznačují zejména uvedeným požadavkem jednoty odbornosti a političnosti. V současné době jsou na vysokoškolské studenty kladeny zvýšené nároky, vzrůstá objem vědeckých poznatků, nesmírně se rozrůstá oblast a aparát jednotlivých věd. Přitom systém přípravy nových odborníků není doposud spolehlivě zaměřen tak, aby si mladí lidé ještě více osvojovali marxisticko-leninskou metodu zkoumání a hodnocení jevů a aby se dovedli správně orientovat v politických problémech.

Někteří studenti opomíjejí skutečnosti, že sociální adaptace mládeže na společenské prostředí je v první řadě adaptací politickou, že političnost a politická aktivita jsou jednou z nejvýznamnějších hodnot naší společnosti. Jde v podstatě o to, aby se mladí lidé vnitřně ztotožnili s politickými idejemi a praxí socialismu, aby si osvojovali marxisticko-leninskou teorii, dodržovali normy socialistického soužití a aktivně se zúčastňovali veřejné činnosti.

Podle některých symptomů je zřejmé, že část vysokoškolské mládeže se do určité míry odtahuje od společenských problémů, že se méně zajímá o politické otázky. Při hlubším zkoumání se odhalí, že určitý nezájem vysokoškolských studentů o politické dění vyplývá z nesprávného chápání vztahu političnosti a odbornosti. Z praxe víme, že nedialektické pojetí uvedeného vztahu zpravidla vyústí v apolitičnost. Proto je nutné nesprávné názory u části vysokoškoláků soustavně poznávat a adekvátně je řešit na principech vědeckého světového názoru a komunistické morálky. Na apolitických postojích studentů mohou participovat i souvislosti s nástupem vědeckotechnické revoluce, jednostranně zvýrazňované požadavky odborného studia. V úvahu může dále přicházet i menší úsilí vysokoškolských učitelů působit na mládež výchovně. Do značné míry zde zanechal svůj vliv i pravicový oportunismus, který svými elitářskými teoriemi, myšlenkami o autonomním rozvoji vědy a o nezávislých individualitách odborníků posiloval v minulosti ideologii odbornického úniku z globální společenské reality.

Pokud hovoříme o společenské aktivitě a angažovanosti vysokoškolské mládeže,

⁵ *mladá generace a socialistická společnost*. Nová mysl, 1973, č. 8-9, s. 1083.

vystupuje do popředí ještě jeden významný aspekt typický pro mladého člověka. Společenská aktivita je problémem vzájemného vztahu mezi občanskou povinností a zájmem jednotlivce. Kde studenti správně chápou společenské potřeby, tam se setkáváme s tím, že se zapojují do společensky prospěšné činnosti. Společenská aktivita je tedy značně podmíněna pochopením smyslu dané činnosti a vysokým zájmem o její realizaci.

Symptomem společenské angažovanosti vysokoškoláků je jejich výrazný sklon přistupovat kriticky ke skutečnosti, která je obklopuje. Vysoký stupeň kritičnosti je atributem mládí, projevem toho, že mladí lidé nezaujali dosud v sociální struktuře společnosti stabilní socioprofesionální role. V kritickém přístupu mladých lidí, vyvěrajícím často z jejich jednostrannosti a netrpělivosti, se do určité míry stvrzuje jejich relativní nezávislost na společnosti. Bylo by nesprávné hodnotit tento postoj vysokoškolské mládeže negativně. Ve většině případů je jejich kritičnost objektivnější a méně zaujatá než u dospělých. Týká se reálných nedostatků našeho života, o jejichž odstranění usiluje komunistická strana. Jen v použití metod a způsobů jejich řešení zaujmají vysokoškoláci v některých případech svéráznější stanovisko.

Nežádoucího zaměření nabývá kritičnost tam, kde vysokoškolští studenti projevují jednostranně negativistický postoj k požadavkům, které na ně společnost klade. Jde o případy pouhého verbálního kritizování bez konstruktivního vyústění kritiky v praktickou činnost.

Analýzou vztahu političnosti a odbornosti společenské angažovanosti a kritičnosti jsme se dotkli v podstatě některých otázek hodnotové orientace vysokoškolských studentů. Je možné předpokládat, že vysokoškolská mládež preferuje takové hodnoty, jako je vzdělání, odborná kvalifikace, rodinné štěstí, zdraví, tedy ty, které jsou významným předpokladem seberealizace jednotlivce, uplatnění jeho schopnosti a znalostí, které napomáhají plnému rozvoji jeho osobnosti a jeho začlenění do společensky prospěšné práce. Nutno však počítat s tím, že se u části vysokoškoláků projevují důsledky destrukce hodnotového systému, k němuž v minulosti došlo, ať

již ve zmíněných tendencích k apolitičnosti, k průměrnosti, ke společenské neangažovanosti apod.

Zvláště zajímavou otázkou postihující hodnotovou orientaci vysokoškolských studentů jsou jejich představy o příštím povolání. Ze zkušeností posledních let se dá usuzovat, že u mladých lidí je větší zájem o humanitní a umělecké směry studia než o technické. Není snadné jednoznačně odpovědět, čím je tato tendence motivována. I když přihlédneme k tomu, že tato orientace může být podmíněna celkovým příklonem vysokoškolské mládeže k obecným, světonázorovým otázkám a jejími obavami před „netvůrci“, aplikovanou technickou činností v podnicích, domníváme se, že hlavní důvody spočívají v jiné oblasti. Tou je patrně obava před náročností technického studia při nedostačující přípravě na středních školách.

Jestliže chceme postihnout současné politické názory a politické postoje vysokoškolských studentů, nelze nepřihlédnout k tak závažné problematice, jakou je jejich vztah k Socialistickému svazu mládeže. V této otázce je v podstatě implikována míra jejich společenské angažovanosti a aktivity.

Socialistický svaz mládeže zaujímá na vysokých školách významné postavení. Jako jednotná politická organizace mládeže se podílí spolu s dalšími mimoškolními výchovnými činiteli na realizaci základního poslání socialistické školy, tj. na výchově odborně připravené, socialismu oddané inteligence. Čini tak specifickými prostředky výchovy a vedení mladých lidí.

Plenární zasedání ÚV KSČ v červenci 1973 zdůraznilo, že hlavním cílem SSM na vysokých školách je získávat většinu mládeže pro výstavbu socialismu, pomáhat formovat nového všestranně rozvitého člověka. Mládežnické organizace na fakultách se musí stát významným výchovným činitelem s rozmanitou a přitažlivou činností, která vychází z programových dokumentů ÚV SSM a z podmínek fakult.

Na základě výsledků sociologického výzkumu vysokoškoláků z roku 1972 můžeme říci, že se studenti k organizaci mládeže staví ve své většině kladně. Jen nepatrná část vysokoškoláků vyjadřuje své negativní stanovisko. Kromě toho část studentů in-

klinuje k nerozhodnému, neutrálnímu a vyčkávacímu postoji, který může být do určité míry únikem před aktuální problematikou.

Zajímavou otázkou je analýza motivačních činitelů těchto postojů k SSM. Nutno počítat s tím, že jsou mnostranně determinovány (biologicky, psychologicky, sociálně). Při naznačeném sklonu vysokoškolské mládeže k teoretizování jde v některých případech o vyjádření nezávazného stanoviska, neobsahujícího aktivní účast na práci mládežnické organizace. V úvahu připadá i to, že vztah k SSM u některých studentů není dostatečně vnitřně citově motivován, že může jít o formální postoj mladých intelektuálů, který brání dostatečně identifikaci vysokoškoláků s úkoly a cíli SSM.

Sociologický výzkum politických a studijních postojů vysokoškolské mládeže uskutečněný v roce 1972 nejen potvrdil vzrůstající trend pozitivních názorů na roli SSM, ale současně odhalil i určité diference v motivaci vstupu do SSM. Ti studenti, kteří vstupovali do SSM proto, aby zde uspokojili své politické, kulturní a sportovní zájmy, měli pozitivnější názory a postoje než dotazovaní, kteří vstupovali do této organizace bez přesvědčení nebo pro osobní výhody. Dobrá úroveň práce v ZO SSM na vysokých školách — jak ukazuje praxe — po čase mění nežádoucí motivaci některých studentů na pozitivní. Daří se to zejména těm organizacím, které dovedou každého studenta zapojit do konkrétní práce.

V poslední době prudce vzrůstala členská základna na fakultách našich vysokých škol. To je nesporně pozitivní krok, který je projevem vážnosti a autority SSM. Bylo by však velice naivní, kdyby se kvantitativní tendence přecenily a dokonce ztotožnily se stupněm socialistické uvědomělosti vysokoškolských studentů. Má-li si SSM na vysokých školách udržet a posílit svou autoritu, pak to může být jen za předpokladu, že se podstatně zlepši jeho celková činnost, že se uplatňované formy a metody stanou přitažlivější pro většinu studentů.

S uvedenými okolnostmi velmi úzce souvisí i autorita organizací mládeže na fakul-

tách. Podle zmíněného výzkumu, uskutečněného v roce 1972, většina dotazovaných studentů vyjádřila názor, že SSM má na vysokých školách autoritu. Další část studentů se domnívá, že autorita SSM je na vysokých školách spíše malá nebo malá. Ukazuje se, že při realizaci cílů svazácké organizace působí velice nepříznivě formalismus a schematismus a často i nezáživnost forem svazácké práce. Nejvíce připomínek dotazovaných bylo zaměřeno k tomu, aby organizace SSM ještě více respektovaly charakter vysokoškolské mládeže a ve své činnosti důsledněji reagovaly na její zájmovou orientaci. Mladí lidé očekávají, že jejich organizace bude více pronikat do jejich života, k jejich starostem a radostem, že jim bude pomáhat řešit některé problémy, které souvisí se strukturou pracovního dne studenta, že bude vytvářet podmínky pro regeneraci sil a aktivní odpočinek. Domníváme se, že tyto požadavky nepředstavují únikovou platformu. Budou-li realizovány, umožní, aby SSM přistoupil k náročnějším úkolům ideové a morální výchovy studentů.

* * *

Politické postoje a názory vysokoškolských studentů, jejich světonázorová a zejména hodnotová orientace představují jeden ze základních činitelů jejich společenské angažovanosti a aktivity. Sociální instituce a společenské organizace vyvíjejí cílevědomé úsilí k tomu, aby formovaly socialistický profil vysokoškolských studentů. Toto úsilí je nezbytné, protože „zápas o nové společenské vztahy, o beztržní společnost nelze vítězně dovést v celém systému hodnot — jinými slovy: bez rozsáhlé kulturní revoluce, tak jak ji koncipoval Lenin.“⁶

Резюме

Фазик А.: Положительные изменения в политическом сознании студентов

В сообщении бюро ЦК КПЧ, прочитанном Яном Фойтиком 3 июля 1973 г., уделяется кроме прочего также большое внимание делу высших учебных заведений.

В настоящем очерке мы сделали попытку наметить основные аспекты социально психологической и особенно политической характеристики сегодняшней молодежи вузов. Анализ

⁶ Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti*. Hospodářské noviny 1971, č. 25.

приведенных фактов вполне учитывает и актуализирует заветы В. И. Ленина, выраженные в его мысли о том, что «молодежь должна приближаться к социализму по-другому, другим путем и другим образом, чем ее отцы». В единственной этой мысли содержится методологический подход к молодежи, так как здесь подчеркивается необходимость не только конкретно-исторического подхода, но и требование учитывать признаки отдельных ее слоев.

Политические позиции и взгляды студентов, их мировоззренческая, особенно ценностная ориентация представляют один из основных факторов их общественного участия и активности. Социальные учреждения и общественные организации прилагают целенаправленные усилия для того, чтобы сформировать социалистический облик студентов-вузовцев. Эти усилия необходимы, так как «борьба за новые общественные отношения, за бесклассовое общество не может быть победно завершена, без того чтобы совершить оборот в основных позициях людей, во всей системе ценностей — другими словами: без широкой культурной революции в такой форме, в какой наметил ее Ленин».*

Надеемся на возможность считать названную статью частичным вкладом в разработку неоспоримо очень актуальной проблематики. Значение ее с точки зрения подготовки молодого поколения к жизни и работе в социалистическом обществе будет нарастать.

Summary

Fazik A.: Positive Changes in the Undergraduates' Political Consciousness

In the report of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia deliv-

ered by Jan Fojtík on July 3rd, 1973, great attention was devoted also to institutions of higher education.

The present paper attempts to outline the basic social-psychological and, in particular, political characteristics of today's university students. The analysis of the mentioned facts fully respects and actualizes V. I. Lenin's heritage expressed in his notion that "youth must necessarily approach socialism otherwise, in another way and in another form than their fathers did". This single notion, since it emphasizes not only the need of a concretely historical approach but also the postulate of respecting the characteristics of the individual strata of youth, involves the methodological approach to this group of population.

The undergraduates' political attitudes and ideas, their views of the world and especially their value orientation represent one of the basic factors of their social commitment and activity. Social institutions and social organizations are developing purposeful efforts aimed at forming the undergraduates' socialist profile. These efforts must inevitably be made because the struggle for new social relations, for a classless society cannot be victoriously completed without a revolution in the fundamental attitudes of people, in the whole system of values — in other words: without an extensive cultural revolution as it was conceived by Lenin".*

We hope that the mentioned study represents a partial contribution to the solution of doubtlessly very actual problems. Its significance from the viewpoint of preparing the young generation for life and work in the socialist society will increase.

* Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti* (Putting Science in the Service of Society). Hospodářské noviny 1971, č. 25.

* Fojtík, J.: *Vědu do služeb společnosti* (Putting Science in the Service of Society). Hospodářské noviny, 1971, No. 25.